

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

De TU in een andere wereld

Er was een tijd, dat je naar 'Kampen' ging, als je dominee wilde worden. Dat sprak vanzelf. In Kampen aangekomen studeerde je dan zes jaar (of langer) voor je diploma. Daarna kreeg je een paar beroepen en vervolgens begon je ergens in een 'kandidaatsgemeente' als predikant. Het was een helder programma in een overzichtelijke wereld.

C.J. de Ruijter ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - C.J. de Ruijter	
De TU in een andere wereld	799
<i>Meditatief</i> - J. Glas	
Christus en de schepping	803
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten	
Onreine dieren	804
<i>Achtergronden</i> - M.J.C. Blok	
Schaamteloos	806
<i>Achtergronden</i> - P.H.R. van Houwelingen	
Diakenvrouwen	808
<i>Kerkhistorie</i> - H. Veldman	
Kerkhistorische 'ontmoetingen' in het Moezeldal 2	812
<i>Lied van de week</i> - J. Smelik	
Liedboek gezang 381:	
Het nieuwe daglicht staat ons borg	815
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Die tijd ligt intussen achter ons. Daar hoeft je niet verbaasd over te zijn. Wat gaat er in onze samenleving nog wel precies op dezelfde manier als 25 jaar geleden? (Dat was dus 1983!) Geen wonder dat Kampen ook met veranderingen te maken heeft.

Precies over dat onderwerp, *veranderingen rond de Theologische Universiteit*, wil ik twee artikelen schrijven. Op de Generale Synode van Zwolle-Zuid heb ik bij de behandeling van de TU-zaken daar als rector iets over verteld. En de synode vroeg of ik dat verhaal breder wilde verspreiden. Bij dezen dus.

Welke veranderingen?

Natuurlijk verandert de wereld om ons heen. Maar er blijft toch ook veel gelijk. En als dat ergens voor geldt, is dat wel het evangelie als de onveranderlijke boodschap van Gods genade. En ook de taak van de kerk om dat evangelie in deze wereld te brengen, wijzigt niet. We merken dat het daarom nog wel eens vragen oproept als mensen rond het functioneren van de TU allerlei nieuwe ontwikkelingen waarne-

Daarom is het ook goed om scherp aan te geven om wat voor veranderingen het gaat. Ik wil in dit artikel inzoomen op drie lijnen die duidelijk zichtbaar te maken zijn:

- 1 De ontwikkelingen in de theologie als studierichting en wetenschap.
- 2 De trends die zich in het onderwijsveld voordoen.
- 3 De gevolgen van dat alles voor het functioneren van een universiteit.

1 Theologie onder druk

Als typering van de situatie in Nederland vind ik dit geen woord te veel. Theologie is in Nederland op de terugtocht. Natuurlijk heeft dat alles te maken met de kerkelijke ontwikkelingen. De tijd dat Nederland een christelijk land was, ligt intussen ook ver achter ons. Dat moet wel doorwerken in de theologische situatie.

De trend van de laatste decennia was dan ook al duidelijk dat het karakter van het vak aan het veranderen was. Vanouds is theologie natuurlijk een zgn. brongeoriënteerde wetenschap. 'Godgeleerdheid' was de aloude Nederlandse naam voor het vak. En om 'van God geleerd te zijn' heb je de Bijbel nodig. De bron van deze wetenschap is de Bijbel. Daar vindt theologische kennis haar oriëntatiepunt. Maar in een samenleving, waar het geloof in God een minder centrale plaats inneemt, wordt zulke kennis al gauw als niet relevant ervaren. Er kwam dan ook een benadering van theologie op die veel meer maatschappijgeoriënteerd was. De gelovende mens wordt dan het brandpunt. En dan vooral: wat betekent geloof en geloven in onze samenleving?

Dat zijn belangrijke vragen, maar er verandert wel iets wezenlijks, als de aandacht niet meer in de eerste plaats uitgaat naar wat God in de Bijbel zegt. Gevolg is dat het vak theologie zich aan het ontwikkelen is naar religiewetenschap. Je bestudeert dan niet meer wat God zegt, maar hoe en wat mensen geloven. In Nederland zijn en worden de meeste theologiefaculteiten de laatste jaren dan ook in rap tempo omgevormd tot faculteit godsdienstwetenschap. Nu religie weer 'in' is, lokt daar een breed terrein aan mogelijkheden. In een samenleving als de onze zijn er immers zoveel verschillende religies.

Een spectrum aan opleidingen

Hierboven schreef ik: Theologie is in Nederland op de terugtocht. Vreemd genoeg neemt het aantal theologische opleidingen intussen enorm toe. Let daarbij wel op het onderscheid dat ik hierboven maakte: de brongeoriënteerde opleidingen staan onder druk, maar de maatschappijgeoriënteerde schieten als paddenstoelen uit de grond. Dat is ook logisch. De staal kaart aan religieuze opvattingen en visies in onze maatschappij levert intens boeiende vragen op. En voor een student is het interessant

om eens je tanden te zetten in concrete vragen rond cultuur, geloven en samenleving. Dan kun je je eigen voorkeur volgen en je staat met je studie midden in de relevante actualiteit van de dag.

de kerkelijke opleidingen staan op dit moment sterk onder druk

Dat gevoel heb je bij een klassieke theologische opleiding niet zo vanzelfsprekend. Het aantal klassieke opleidingen daalt dan ook sterk. De scheiding zoals die aan de rijksuniversiteiten is doorgevoerd tussen de rijksopleiding en de kerkelijke opleiding, betekent in dat verband een extra klap. Voor een predikantsopleiding is men daar nu exclusief aangewezen op b.v. de Protestantse Theologische faculteit. Maar die heeft op de (vroeger?) zo centrale plaatsen als Leiden en Utrecht niet eens meer een bacheloropleiding. De kerkelijke opleidingen staan op dit moment dan ook sterk onder druk. Dat wordt misschien wel het best geïllustreerd door het gegeven dat op dit moment in Nederland meer imams opgeleid worden dan predikanten. Toch is er, zoals gezegd, aan de andere kant juist sprake van een toename van opleidingen. De standaardopleiding voor het predikantschap maakt plaats voor allerlei toegespitste studies (zoals dat trouwens in het hele onderwijsveld het geval is). Je kunt een master Geestelijke Verzorging volgen, maar ook een bachelor Christendom en Cultuur. Je kunt je specialiseren in Reformatorische Theologie, maar je kunt ook een missionaire master doen. Zo is het theologische veld voor een deel de accenten aan het verleggen van de bron naar de maatschappelijke werkelijkheid. Tegelijkertijd ontstaat er mede daardoor een enorm spectrum aan opleidingen

Bedreigingen en kansen

Om ons heen verandert het theologische veld dus ingrijpend. Als TU moeten we ook niet denken dat zulke ontwikkelingen ons niet raken. Aan de ene kant is de trend natuurlijk bedreigend. Wie wil er eigenlijk nog een predikantsopleiding volgen? Je doet dan in ieder geval niet mee met de heersende trend. In de kern van het predikantschap ligt de opdracht om als dienaar van God ruimte te vragen voor Zijn evangelie. Daar past een studie bij die zich richt op de bron. De theologische trends van vandaag bewegen zich juist van die bron af. Toch is er ook een andere kant aan de medaille. Juist in een steeds meer op religiewetenschap gerichte discipline ga je als instelling opvallen als je wel brongericht bezig bent. En dat is ook goed te merken. Vroeger werd er nog wel eens wat hoofdschuddend naar ons in Kampen (en

in Apeldoorn) gekeken als instellingen die zich helaas niet voegden in de hoofdstroom van het vak en zich daardoor wat buiten de maatschappij plaatsten. Tegenwoordig is soms ook het tegenovergestelde het geval. Men beseft dat de kennis van de Bijbel in de brontalen nergens zoveel aandacht krijgt als bij ons. En soms hoor je zelfs stemmen die zeggen: Zorg er voor dat dat bewaard blijft, dan kunnen we in ieder geval bij jullie nog terecht. Zo lijken er op een ongedachte manier toch ook weer kansen te liggen voor gereformeerde theologie.

2 Onderwijs is een markt geworden

Dat er in het onderwijs in het algemeen veel verandert, zal wel niemand ontgaan. De discussies laaien telkens opnieuw op en houden alle gemoederen bezig van jonge ouders tot Tweede Kamerleden toe. Voor het wetenschappelijk onderwijs zijn er wel een paar speciale elementen te noemen.

De belangrijkste is misschien wel de invoering van de bachelor-masterstructuur (BaMa), intussen al weer 6 jaar geleden. Vergeleken met de opleidingen tot die tijd betekent de BaMa nu steevast een 'knip' na drie jaar. Dan moet je als bachelor afstuderen. Vervolgens moet je doorstromen naar de master in je eigen faculteit of elders een masterkop op je studie zetten. De gedachte was dat er op Europees niveau zo een grote uitwisseling zou gaan plaatsvinden. Het betekent nu voor elke student dat je na drie jaar altijd voor de vraag staat: ga ik verder? Zo ja, doe ik dat hier of ergens anders? Het trefwoord is dus: keuzeruimte. Met als gevolg veel afhaaken instapmomenten. Een universiteit houdt veel minder makkelijk studenten vast dan vroeger. Je moet er bovendien veel meer aan doen om studenten binnen te halen.

Onderwijs is bij wijze van spreken een spel van vraag en aanbod: het is intussen echt een markt geworden.

Dat blijkt ook uit de verdere vergroting van het onderwijsaanbod. Een trend die veel aandacht trekt, is de ontwikkeling van allerlei extra en bijzondere modules. Er is veel vraag naar post-academische cursussen. Maar ook hoger onderwijs voor ouderen is erg in trek. De gedachte van 'levenslang leren' is intussen diep geworteld. En steeds meer mensen gaan op latere leeftijd aan de studie omdat het leuk is en omdat ze er nu eindelijk tijd voor hebben. De vraag is natuurlijk of een instelling zulke ontwikkelingen zelf aan kan. Als het aantal opleidingen stijgt en de variatie toeneemt, wordt het steeds moeilijker die kennis allemaal zelf in huis te hebben en alleen met de eigen formatie te voorzien in het onderwijs.

Een opvallende ontwikkeling in dit opzicht is dan ook, dat alle onderwijsinstellingen allianties en joint ventures met anderen aangaan. Je hoeft niet zelf over alle kennis te beschikken om een goede opleiding aan te bieden. Juist gezamenlijke projecten bieden de kans om het

beste van diverse instellingen te combineren en een aantrekkelijke opleiding te creëren. Zo ontstaan boeiende vormen van samenwerking waarbij een heel specifiek product kan worden aangeboden.

WO en HBO

Met dit laatste element raak ik al aan een ontwikkeling die aparte aandacht verdient. Dat is de relatie tussen het wetenschappelijk en het hoger beroepsonderwijs. Er zijn weinig landen waar dat onderscheid tussen WO en HBO zo duidelijk is als in Nederland. Tegelijkertijd loopt er ook een belangrijke discussie over de vraag of dat onderscheid moet blijven. Dat is ook een logische discussie, die alleen al vanuit het werkveld opkomt. Een zeer recente ontwikkeling is die in de rechtenstudie. In juli jl. viel de beslissing dat ook HBO-studenten de advocatuur in kunnen. Dat is een redelijk nieuwe trend, die ons in de kerk overigens niet onbekend voorkomt. Ook wij kennen de vraag vanuit het werkveld wat nu precies het onderscheid is tussen kerkelijk werkers en predikanten. (Terzijde merk ik hier op, dat we als kerken beslissingen op dit punt niet te ver voor ons uit moeten schuiven. De praktijk kent namelijk haar eigen dynamiek.)

In dit kader is nu interessant dat de overheid vrij veel investeert in de ontwikkeling van het HBO. Aan alle HBO-faculteiten vindt sinds een paar jaar academievorming plaats. Kort gezegd betekent het dat HBO-scholen hun afdelingen (pabo, mw&d, p&a, theologie enz.) omvormen tot een min of meer zelfstandig instituut waarbij onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening in een onderling afgestemd proces tot ontwikkeling komen. Het nieuwe daaraan is dat onderzoek een eigen plaats gaat krijgen in het HBO. Sinds 2001 kennen we de lectoren in het HBO. En zij zijn het die het onderzoek gaan dragen. De overheid is bereid daar veel geld in te steken, ook al weer om de kenniseconomie goed tot ontwikkeling te laten komen.

De voor de hand liggende ontwikkeling is dat er uitgebreide samenwerkingsvormen tot stand komen tussen universiteiten en HBO-scholen om in gezamenlijkheid kennisdomeinen te ontsluiten en verder te ontginnen. Op dit moment worden er al bachelor- en masterstudies aangeboden, waarbij de kern van de opleiding door studenten van HBO en universiteit gezamenlijk wordt gevolgd. Ze krijgen daarnaast nog afzonderlijke toerusting die specifiek voor de eigen onderwijsstroom is. Dat geldt op dit moment ook al volop voor de theologie.

3 De universiteit op de markt

Ik schets kort wat voor gevolgen de beide vorige punten hebben voor ons functioneren als instelling hebben. En die gevolgen zijn ingrijpend. Want het is wel duidelijk, dat je als universiteit inmiddels een speler op de 'markt'

bent geworden. En daar zitten dan wel twee kanten aan.

Allereerst is er de kant van de student. Die is natuurlijk als 'consument' op de markt. Als je van jongsaf hebt geleerd zelf je keuzes te maken, werkt dat door in je universitaire opleiding. Zelfsturing is een principe dat overal in het onderwijs wordt toegepast. En we spreken intussen zelfs over leerrechten. Studenten, ook theologiestudenten, vragen zich dus af: Wat wil ik? Wat voor opties zijn hier beschikbaar? Krijg ik die ergens anders ook en misschien zelfs nog wel beter? Tegen die achtergrond is alle vanzelfsprekendheid definitief verleden tijd. Maar hebben theologiestudenten dan niet zo iets als een roeping? Die (terechte) vraag komt zo maar op als ik ze hier als 'consument' op de onderwijsmarkt neerzet. Maar het antwoord is niet simpel te geven. Op de achtergrond speelt natuurlijk de vraag hoe we ons als christenen verhouden ten opzichte van de cultuur waarin we leven. Die vraag gaat het bestek van dit artikel te boven.

alle vanzelfsprekendheid is definitief verleden tijd

Op deze plek wil ik er nu het volgende van zeggen: De kern van je roeping van Godswege ligt in de manier waarop je je gewonnen geeft aan Zijn evangelie van genade. En dat is voor theologiestudenten niet anders dan voor andere studenten. Zet een theologiestudent dus niet bij voorbaat in een aparte roepings situatie. Tegelijk blijft waar dat de dienst van het evangelie een eigen karakter met een eigen roeping heeft vergeleken bij andere beroepen. Daar willen we de studenten ook echt in begeleiden. Maar laten we ons dan wel realiseren dat de bewustwording van die roeping eerder plaatsvindt na dan voor de keus voor de theologiestudie. Ongetwijfeld is een kernprobleem hier dat m.n. voor de jongere studenten de studiekeus zo vroeg gemaakt moet worden, dat vaak allerlei geloofskeuzes nog niet volledig uitgekristalliseerd zijn.

Naast de invalshoek van de student is er natuurlijk ook de kant van de instelling. Je moet je als opleidingsinstituut ook 'in de markt zetten'. Concurrentie tussen faculteiten en universiteiten krijgt vandaag een nieuwe betekenis. Wie haalt de studenten binnen? Heb je genoeg te bieden als instelling? Of we het willen of niet, met dit marktmechanisme hebben we als TU in Kampen te maken. Er studeren op dit moment meer mensen theologie buiten de Kamper TU dan ooit.

Maar achter deze 'buitenkant' speelt zich natuurlijk een binnenkant af. En die gaat over de vraag hoe een instelling intern functioneert. Ook in dat opzicht is er veel veranderd. Nog geen twintig jaar geleden konden we als Universiteit ons eigen plan trekken als het ging om

b.v. inrichting van het onderwijs en om speerpunten en publicatiebeleid bij onderzoek. Inmiddels is de erkenning van onze diploma's gebonden aan strenge eisen, die bij een vijfjarige visitatie gehanteerd worden in een grondige controle. Daardoor gaat er veel tijd zitten in organisatie, procestijd en kwaliteitszorg binnen de instelling. Nu is dat een gegeven dat in het hele onderwijs speelt. Vroeger was een onderwijzer binnen zijn klas de koning in zijn rijk. Daar greep niemand op in. Tegenwoordig moet je dat op zijn minst delen met het team en de manager en wie daar verder nog zo in en uit lopen. In het WO is dat al niet anders. Overleg, afstemming, evaluaties, coördinatie, kwaliteitszorg, het zijn toegevoegde waarden in het functioneren van een instelling die tegelijkertijd verzwaring van de last betekenen.

Conclusie

Ik vat dit artikel kort samen als volgt: Voor de Theologische Universiteit doen zich ingrijpende veranderingen voor in haar omgeving:

- De klassieke theologie die zich richt op de Bijbel staat onder zware druk. Daardoor ontstaan allerlei typen opleidingen die wel met theologie te maken hebben, maar die doorgaans niet (rechtstreeks) gericht zijn op het predikantswerk. Aan de ene kant wordt het vak daardoor behoorlijk bedreigd. Aan de andere kant ligt er een uitdaging om het eigene van onze opleiding goed te profileren.
- Het onderwijsveld in WO en HBO is sterk in beweging. De scheiding tussen beide onderwijsstromen is niet meer te handhaven. Onderlinge afstemming en gezamenlijke vorming van kennisdomeinen is nodig om het werkveld goed te kunnen voorzien en zo met onze TU dienstbaar te blijven aan de samenleving.
- Ook een universiteit is speler geworden op de markt van vraag en aanbod. Dat betekent dat ook in Kampen we niet (meer) kunnen uitgaan van een vanzelfsprekende keus voor onze opleiding. We zullen veel moeten investeren in kwaliteit, aanbod en aantrekkelijkheid voor studenten. Dat vereist grote wendbaarheid.

In dat geheel is de vraag: Als wij kerkelijke opleiding zijn en ook willen blijven, hoe realiseren we die taak dan in zo'n veranderde context? Het staat wel vast: de TU gaat andere tijden tegemoet.

Prof. dr. Kees de Ruijter is hoogleraar Praktische Theologie en op dit moment nog rector aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Christus en de schepping

Kolossenzen 1:15-20

J. Glas ■

Beeld van God, de onzichtbare, is hij,
 eerstgeborene van heel de schepping;
 in hem is alles geschapen,
 alles in de hemel en alles op aarde,
 vorsten en heersers, machten en krachten,
 alles is door hem en voor hem geschapen.
 Hij bestaat vóór alles en alles bestaat in hem.
 Hij is het hoofd van het lichaam, de kerk.
 Oorsprong is hij, eerstgeborene uit de doden,
 om in alles de eerste te zijn:
 in hem heeft heel de volheid willen wonen
 en door hem en voor hem
 alles met zich willen verzoenen,
 alles op aarde en alles in de hemel,
 door vrede te brengen met zijn bloed aan het kruis.

Christus

God kunnen wij niet zien. Maar als we naar Christus kijken en luisteren, krijgen we hem in beeld. Want Christus is het beeld van God. Alles in hem wijst op God.

Via Christus loopt er een lijn van God naar de schepping. Als we de schepping als een geboorteprocès beschouwen, was Christus de eerste. Al het andere dat geschapen is, komt na hem, maar is met hem verbonden als leden van één gezin.

Sterker nog, zonder Christus zou de rest van de schepping niet bestaan. Christus is de oorsprong van alles. De schepping is wel heel erg afhankelijk van hem. Zonder hem zouden wij niet bestaan. Door hem bestaan wij, halen we adem, bewegen wij.

Christus blijft de schakel tussen God en de schepping nadat de schepping zich losmaakte van God en onafhankelijk van hem verder wilde leven. Hij redt wat verloren was, ook al kostte het hem zijn leven. Hij is ook de eerstgeborene uit de doden. Ondanks alles blijft het zoals het was. Christus is werkelijk in alles de eerste.

Het normale leven

Als alles en iedereen het bestaan aan hem te danken heeft, mag alles op hem gericht zijn. Als alles door hem bestaat, mag alles voor hem leven. Wij

zijn voor hem geschapen. Maar ook de wereldleiders dienen te beseffen dat zij zonder Christus niet zouden bestaan en dus voor hem leven. Als zij dat niet erkennen, telt niet wat zij bereikt hebben.

Het normale leven is leven zoals God het wil. Het is leven zoals bij Christus past. Het is onnatuurlijk om dat te ontkennen. Het evangelie is een woord voor alle schepselen, geen enkele cultuur uitgezonderd. De wereld mag zich hullen in het kleed van Gods woorden. Het is het gewaad dat de wereld staat. Gods geboden maken iedereen mooi.

Je volmaaktheid vind je alleen bij hem. Maar dat snap je alleen als je je verbonden weet met Christus. Dat is het moment waarop je boven de grond komt en het licht ziet.

Christus verbannen

De figuur van Christus hangt in de kerk om soms geëerd, meestal bezichtigd te worden. Voor de rest is het geloof in hem iets van jou persoonlijk. Godsdienst is een zaak van het hart. Noem de naam van Christus niet in het publieke domein. De verbanning van Christus uit zijn eigen schepping.

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht.

Onreine dieren

wandelen met God

Waarom waren vroeger allerlei dieren onrein voor het Joodse volk?

God gaf daar geen reden bij.

We kunnen wel wat vermoeden.

B. Luiten ■

Theologische redenen

Opvallend is dat vooral roofdieren onrein werden verklaard. Rein waren alleen de herkauwers die ook gespleten hoeven hebben. Herkauwers doden en verscheuren niet, ze hebben er de tanden niet voor. Een leeuw kan doodslaan met zijn klauw of allerlei verwondingen toebrengen, maar met gespleten hoeven is zoiets onmogelijk. Als we de lijst overzien in Leviticus 11, waren vooral de dieren die de dood kunnen veroorzaken door God verboden op het menu van zijn volk.

Datzelfde zien we terug bij de vogels: alle roofvogels (gier, kraai, raven, enz.) golden voor onrein. Ook een dood aangetroffen dier (een kadaver) mocht niet meer worden gegeten. Alleen al de aanraking ervan maakte een mens onrein. Met enige goede wil vinden we diezelfde regel terug ten aanzien van de vissen: alles zonder vinnen en schubben was onrein, het veroorzaakte de dood of het leek erop.

Zonder alles te willen verklaren en precies passend te maken in een schema, kan hierin wel een grondpatroon worden ontdekt en wellicht een reden van de spijswetten. Op allerlei manier heeft God zijn volk willen leren en laten ervaren, dat Hij hen aan de kant van het leven zet! *Waar God is, daar verdwijnt de dood.* Tal van wetten hebben hiermee te maken. Om een voorbeeld te noemen: de hogepriester mocht nooit op een begrafenis komen, zelfs niet van zijn eigen kinderen.

Heel het leven werd hiervan doortrokken:

met de dood hebben jullie niets te maken!

Jullie zijn kinderen van de levende God.

Voorsmaak van Pasen in het Oude Testament.

Biologische redenen

Maar de reden van de spijswetten kan ook worden verklaard uit biologische en hygiënische motieven.

Het oude Israël was een eenvoudig levend volk. Van bacteriën en besmetting daarmee had niemand nog gehoord, die ontdekking zou pas 3500 jaar later (!) worden gedaan. Intussen had men er wel mee te maken, uiteraard, zeker bij de hoge temperaturen daar. Dus was het zaak het volk daartegen te beschermen. Onrein krijgt dan de betekenis van *ongezond*, het is eten waar je aan kunt sterven.

Zo waren bijvoorbeeld alle knaagdieren onrein, ratten en muizen. Ziekteoverbrengers bij uitstek! Ze mochten niet

worden aangeraakt, en vielen ze in een kruik met eten (dood of levend), dan moest al dat eten worden weggegooid. Een radicale maatregel, maar het werkte wel. De kruik moest worden gereinigd, maar was zij van aardewerk dan moest zij worden stukgeslagen. Poreus materiaal krijg je immers nooit echt schoon.

Roofvogels eten ratten en muizen, daarom waren zij heel belangrijk en mochten niet gegeten worden. Wie roofvogels jaagt, kan wachten op een plaag van ratten en muizen met alle gevolgen die dat geeft aan verspreiding van ziektes. Bovendien, wat heeft een roofvogel in zijn maag? Restanten van dieren vol voor de mens schadelijke bacteriën. Ditzelfde geldt voor alle roofdieren: zij ruimen vooral zieke en stervende dieren op, daarom zijn ze zeer ongezond en vol allerlei besmetting. In primitieve omstandigheden, waarin het vlees boven een open vuurtje geroosterd en niet echt ontsmet werd, was het radicale eetverbod heilzaam. Daarentegen leven de herkauwers van allerlei gewassen, daar zal een mens niet aan sterven. Ziedaar het verschil tussen onrein en rein.

Met de vissen ligt dat net zo. Wat vinnen en schubben heeft, blijft iets langer goed dan allerlei weekdieren, die meteen beginnen te vergaan in de warme zon.

Ook insecten en spinnen mochten niet worden gegeten. De reden laat zich nu raden. Zij kruipen en wriemelen overal in en kunnen van alles op mensen overbrengen. Met een uitzondering voor alle soorten sprinkhanen, die waren wel rein. Wij zeggen nu: die waren heel gezond, rijk aan eiwit en vitaminen.

Varkensvlees was streng verboden. Wat mensen toen niet konden weten maar eeuwen later met de microscoop zichtbaar werd, is dat hun vlees besmet kan zijn met kleine wormpjes. Als je daarmee wordt besmet ben je nog niet jarig, zonder medicatie raak je het nooit meer kwijt. En dergelijke medicatie was er niet...

In die tijd zijn onder de volken niet weinig mensen gestorven aan allerlei besmetting, vaak na veel ongemak en pijn, zonder dat ze de oorzaak daarvan wisten. Mensen werden niet oud. Maar het Joodse volk had een geweldige preventieve wetgeving! Had men een kadaver alleen maar aangeraakt, dan was men al onrein (wij snappen nu waarom). Men moest zich afzonderen en wassen. Evenzo bij aanraking van een dode, bij vloeiingen, bij allerlei ziektes. Heel effectieve maatregelen om besmetting en uitbreiding daarvan te voorkomen. Daardoor werd het volk veel lijden en rouw bespaard.

Nu niet meer?

Dergelijke wetenschap werpt een geheel ander licht over oude instructies. Zou dit nu de ware reden van al die spijswetten zijn?

In dat geval is de vraag te stellen, waarom die spijswetten zo vroegtijdig opgeheven zijn. Orthodoxe Joden houden ze nog steeds, maar dat komt doordat zij nog denken te leven in het Oude Testament. Maar God heeft de onreine dieren rein verklaard in het visioen dat Hij aan Petrus liet zien (Hand. 10). Op dat moment was er nog dezelfde onkunde onder de mensen aangaande het dierenvlees en het gevaar van besmetting. Door de eeuwen heen zouden nog velen daardoor overlijden, ook op jonge leeftijd. In de middeleeuwen werden de mensen gemiddeld niet ouder dan dertig jaar. Hierbij dienen we tenminste twee aspecten te bedenken, als mogelijk antwoord.

In de eerste plaats was het genoemde visioen niet gericht op dieren, maar op mensen. Dieren werden getoond, maar het ging erom dat Petrus zou meegaan met de gezanten van Cornelius. Dat zou hij anders nooit gedaan hebben, een Jood ging niet binnen bij een onbesneden (Hand. 10:28, 11:3). Mede door de spijswetten was het ook praktisch onmogelijk geweest om samen met de heidenen te eten. Ze stonden als een muur om Israël heen. Welnu, de tijd was gekomen dat die muur, die scheiding maakte, moest verdwijnen.

In de tweede plaats leverde dit inderdaad een verhoogd risico op voor de getuigen van Jezus Christus. Ze moesten binnengaan in heidense landen en culturen, met al hun ongezonde praktijken en eetgewoontes. Maar dat risico was eigen aan de nieuwe tijd! In een afgeschermd land konden allerlei wetten worden ingesteld en gehandhaafd (denk ook aan sabbat- en jubeljaar, leviraatshuwelijk, vrijsteden, enz., enz.), maar als het evangelie de wereld in gaat, vermengen de christenen zich onder de volken. Dan is die afgeschermd tijd voorbij, voortaan is de bescherming vooral geestelijk (Mat. 10:17-20, Ef. 1:13,14).

Terwijl de waarde van de spijs- en reinigingswetten is gebleven. Toen in later tijd allerlei ziektes Europa teisterden, terwijl mensen geen flauw idee hadden van bacteriële besmetting, was het in Joodse leefgemeenschappen soms opvallend beter gesteld.¹ En in onze moderne tijd hebben we opnieuw ontdekt bijv. dat het eten van dierlijke vetten ongezond is. Iets dat God al ten tijde van Mozes aan zijn volk had verboden (Lev. 3:17).

Wie Gods wetten onderhoudt, zal daardoor leven

Wat was nu de meest waarschijnlijke reden van de spijswetten, de theologische of de biologische?

De feiten die biologen hebben ontdekt, liegen er niet om. Zonder twijfel heeft God zijn volk

gezegend met gezonde leefregels die hun tijd ver vooruit waren. Het verboden voedsel was werkelijk onrein, meer dan de mensen hebben geweten.

Maar daarmee is de symbolische benadering niet van de baan. God heeft de regels niet verklaard, maar eenvoudig als argument gezegd: 'Ik ben de HEER jullie God. Wees heilig want Ik ben heilig' (Lev. 11:44,45). Op die manier was het verboden vlees ook cultisch onrein, men zou de dienst aan God ermee ontheiligen. Tegelijk zou blijken: wie de wetten van God onderhoudt, zal daardoor leven. Waar God is en naar Hem geluisterd wordt, verdwijnt de dood! De eeuwige dood verdwijnt daardoor, maar ook de tijdelijke wordt een heel eind uitgesteld.

Hierin ligt een opvallende en blijvende les. Indertijd gaf God spijswetten die geen mens toen kon begrijpen of narekenen. Pas vele eeuwen later hebben wij de waarde ervan kunnen ontdekken. *Maar vanaf het begin waren ze precies goed, bevatten ze een diep inzicht en strekten ze tot leven en levensvreugde.* Dat hing dus niet af van het begrijpen door mensen, wel van het onverkort gehoorzamen.

Welnu, als dat zo van de spijswetten gold, zou dat met de andere wetten van God dan niet net zo zijn? Dat ze veel meer in zich hebben dan wij kunnen overzien en bevatten?! Wij zijn de misvatting voorbij, gelukkig, dat we met het onderhouden van de geboden het leven zouden kunnen verdienen. Die kant moeten we ook zeker niet op. Intussen blijft gelden dat Gods geboden ons leven *gezond* kunnen houden of gezond kunnen *maken*. Wat voor het lichaam geldt, is nog meer van betekenis voor de geest: ons leven en de gezondheid ervan beginnen niet bij begrijpen, maar bij luisteren en gehoorzamen. Een christen gelooft wat hij niet ziet. Hij kan ook gelovig handelen, terwijl hij niet overziet. God vraagt gehoorzaamheid, voor zijn heiligheid en ons bestwil, ook al zal de reden pas veel later ons bekend worden gemaakt. Intussen is ons genoeg te weten: God is in ons midden! Hij weet wat Hij zegt. Hij kent zijn schepping, dus ook ons, beter dan wij.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Noot:

1. Deze gegevens heb ik ontleend aan B. Hobrink, *Moderne wetenschap in de Bijbel*, uitgeverij Gideon 2005. Een verrassend en voor ieder leesbaar boek, waarin de schrijver laat zien hoe in de Bijbel de Schepper aan het woord is over zijn eigen schepping. Mozes en andere bijbelschrijvers hanteerden een kennis die zij zelf niet begrepen, maar die eeuwen later door de wetenschap met instemming en verbazing wordt bestudeerd.

Schaamteloos

**“Wat leert ons het zevende gebod?
Dat alle onkuisheid door God vervloekt is...”
Heidelbergse Catechismus vr./antw. 108a**

M.J.C. Blok ■

Er worden onderzoeken rond het thema seksualiteit gepresenteerd. Minister Plasterk stelde de seksualisering van de samenleving aan de orde. We horen van loverboys en de invloed van videoclip. Door een overdaad aan bloot op tv en internet hebben jongeren (maar ook ouderen) een vertekend beeld van seksualiteit gekregen. Jongeren zijn op steeds jongere leeftijd seksueel actief. Ook in christelijke kring is in toenemende mate sprake van seksverslaving en andere seksuele zonden.

Seksualiteit wordt door velen losgekoppeld van een vaste relatie. Ze beperken het tot het terrein van de geslachtsdelen. Ze maken zo van seksualiteit iets onbenulligs.

Voor de zondeval bestond erotiek zonder schaamte.

De zondeval heeft Eros niet geschapen, maar geperverteerd. Seksualiteit werd een geweldige invalspoort van satan. De vertekeningen van seksualiteit hebben een demonisch karakter gekregen. Een vreemde meneer in Oostenrijk hield 24 jaar zijn dochter onder de grond gevangen en misbruikte haar.

Seksuele verlangens moeten onmiddellijk bevredigd worden.

De Bijbel staat haaks op dit denken.

Maar: raakt het bijbels getuigenis ons nog?

En: zo ja, hoe brengen we dit bijbels getuigenis naar onze eigen kinderen en naar de mensen om ons heen?

Is nog duidelijk te maken dat liefde en trouw onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn? Kunnen we ongewenste invloeden van de media nog beperken of is het daarvoor te laat? Snijdt een jongerenprogramma als ‘40 dagen zonder seks’ nog hout? Vragen te over!

De meid een hoer, de jongen stoer

In de disco: drie vriendinnen staan op het podium. In ultra-korte rokjes. Kronkelend en ritmisch bewegen ze borsten en heupen op en neer. Het publiek komt om 1 uur 's nachts binnen. Het reageert bij de verschillende soorten

muziek. Als het eerste trage r&b-nummer wordt ingezet gaan de blikken op zwoel. Ieder beweegt zich op z'n sensueelst.

De eerste paartjes beginnen met ‘schuren’: de jongen gaat achter het meisje staan die haar billen op de trage r&b-beat tegen zijn kruis aandrukt en heen en weer beweegt (zie Dorien Pels in dagblad *Trouw* van 8 december 2007).

Een jongen drukt een meisje tegen de muur: aan de in broeken verdwijnende handen lijkt het niet bij ‘schuren’ te blijven... (overigens was dit werkwoord ‘schuren’ me in deze betekenis tot voor kort niet bekend: wel van de vlak-schuurmachine enzo).

De paaldansact moet nog komen. Een paar meisjes doen alvast een poging: hun kruis gedrukt tegen de glimmende staven die op het podium staan.

De manier van dansen anno 2008 is een mix van porno en zwartedansinvloeden.

Je ziet stoere mannen met vrouwen als seks-speeltjes.

Schuren hoort er vandaag dus gewoon bij. Het is geen seks, maar een manier van dansen, zo lees ik. “Als je niet wilt schuren hoef je niet te komen...”

Jongeren (en ouderen) zijn gewend aan seks op internet en op billboards.

Gelukkig zijn er ook genoeg meisjes die niet de minste behoefte hebben om ‘geschuurd’ te worden.

Het meisje is weer duidelijk terug in de rol van lustobject. Je ziet 14-jarige jongens die nu al op een weinig respectvolle manier met meisjes omgaan. Naroeven en betasten vinden ze stoer. De disco loopt vol. Je ziet jongeren die al op de drempel moeten kotsen omdat ze dronken zijn en meisjes die laveloos zijn, met nauwelijks kleren aan. Een ander is kritischer: ‘die jonge meiden geven alles veel te gemakkelijk weg.’ Maria had achteraf spijt dat ze op haar 15^e viel voor een player. “Hij zei dat hij van me hield. Ik geloofde het. Hij was zo knap. Maar hij had gewoon een vriendin, ontdekte ik later. Ja, dom van mij natuurlijk!”

Ik leerde onlangs nog twee woorden: player en golddigger. Het zijn stereotypen uit de hiphop-cultuur.

De player is de foute jongen die naïeve meisjes verleidt.

De golddigger is het meisje met de losse moraal dat jongens aan het lijntje houdt in ruil voor gratis drankjes, kleding of sieraden.

Beseffen we dat een meisje dat het met jongens doet nog steeds een hoer is? De jongen daarentegen is stoer...

Je komt in de disco dus paaldansende 16-jarigen tegen, players en golddiggers. En rauwe hiphop die meisjes gebiedt jongens oraal te bevredigen.

In de jaren '90 zag je (onder popicoon Madonna!) dat het meisje en de vrouw duidelijk mannen onder de duim hield. Maar nu lijkt ze weer een kreunend lustobject te zijn... Heel wat meisjes zeggen te maken te hebben gehad met grensoverschrijdend seksueel gedrag. Veel seksuele beelden trekken vandaag aan oud en jong voorbij. Meisjes houden er daardoor stereotype rolopvattingen op na en zijn eenzijdig bezig met hun uiterlijk. Meisjes geven met hun gedrag en kleding soms dubbele signalen af: ze duwt hem weg maar blijft aardig lachen... Wil ze nou wel of niet?

Opvallend is dat in onze open tijd er ook nog

grote taboes zijn. Seksuele voorlichting door ouders of docenten op school schiet er regelmatig bij in.

Als je vanuit je ouderlijk huis weinig te horen krijgt en op school al evenmin, tast je als jongere in het duister. Heel wat jongeren krijgen alleen info over seks en relaties van de straat, de tv en het internet.

Een Marokkaans meisje zegt zacht: "Mijn nichtje heeft zelfmoord gepleegd toen ze het met een jongen gedaan had." Een ander zegt: "Je kunt het maar beter anaal doen om maagd te blijven."

Haar vriendinnen negeren deze laatste opmerking.

"En de Heer zei tegen Mozes: Zeg tegen de Israëlieten: "Ik ben de Heer, jullie God, volg NIET de levenswijze van de Egyptenaren, bij wie je gewoond hebt, noch de levenswijze van de Kanaänieten naar wie Ik je breng ... volg mijn regels ... houd je aan mijn bepalingen en leef ze na. Ik ben de HEER, jullie God. ... je mag geen gemeenschap hebben met..."

Lezen: Leviticus 18.

Ds. Jan Blok is predikant van de Gereformeerde Kerk te Spakenburg-Zuid.

Roden - nieuw adres ds. S.S. Braaksma: Roderweg 88, 9311 PB Roden
Drogeham - bevestiging en intrede : Op zondag 7 september a.s. vindt om 9.30 uur de bevestiging plaats van ds. M. de Meij uit Daarlerveen. In deze dienst hoopt ds. R van Wijnen voor te gaan. De intrededienst begint om 14.00 uur.
 Nieuw adres: Tillewei 10, 9289 HC Drogeham, tel. 0512-331316

Diakenvrouwen

Een veelbesproken kwestie is de vraag wie precies bedoeld zijn met de vrouwen uit 1 Timoteüs 3:11. Ze worden daar bijna terloops vermeld, in één adem met de diakenen. “Dit geldt ook voor de vrouwen”, aldus De Nieuwe Bijbelvertaling. Moeten we dan denken aan vrouwen van de diakenen of aan vrouwelijke diakenen? Deze exegetische kwestie krijgt bij herhaling actualiteit wanneer wordt nagedacht over de plaats van mannen en vrouwen binnen de gemeente van Christus. Is voor de vrouw een rol weggelegd als diacones? In dit exegetische artikel concentreer ik me op de identiteit van de vrouwen die Paulus voor ogen had. Mijn suggestie is dat de apostel diakenvrouwen bedoelde, in de dubbele betekenis van het woord.

P.H.R. van Houwelingen ■

De tekst in kwestie staat in de pastorale instructiebrief voor Timoteüs, voorganger van de christelijke gemeente te Efeze. Daar waren opzieners en diakenen actief. De apostel Paulus geeft een opsomming van vereisten waaraan diakenen moeten voldoen (1 Tim. 3:8-13). Deze vereisten vertonen veel gelijkenis met wat van een opziener verwacht mag worden (1 Tim. 3:1-7), de in vers 2 zo opvallende onderwijsbekwaamheid uitgezonderd. Voor diakenen geldt eveneens: man van één vrouw, sober, niet overmatig veel wijn drinkend, kinderen en huisgenoten in het gareel kunnen houden, waardigheid (het allereerste in deze lijst), niet hebzuchtig, onberispelijk. Via het woord ‘eveneens’ (*hoosautoos*) is deze lijst van diaconale vereisten gekoppeld aan het voorafgaande; uit vers 2 zal de lezer intuïtief de Griekse constructie met ‘moeten zijn’ aanvullen (*dei einai*; zie Van Neste).

Diakenen zijn christelijke hulpverleners, helpers temidden van de gemeente met een dienende taak. Er bestaan vele vormen van dienstverlening (1 Kor. 12:5; 1 Petr. 4:10-11), zodat iedere gemeente zulke helpende handen had (Rom. 16:1-2; Fil. 1:1). Blijkbaar ook in Efeze. Naast de zeven al genoemde vereisten die grotendeels overeenkomen met wat we bij de opziener lezen, worden bij de diakenen nog twee andere dingen naar voren gebracht. Zij mogen niet met twee monden spreken (*dilogos* is een hapax in de Bijbel). En zij moeten met een zuiver geweten vasthouden aan het

geloofsgeheim, een openbaar mysterie betreffende het verschijnen van Gods zoon in de wereld, dat als ‘groot geheim van de ware vroomheid’ geformuleerd staat aan het slot van deze perikoop.

Ook voor diakenen geldt volgens vers 10 dat ze onberispelijk moeten zijn (*kai houtoi... anengklètoi* (1 Kor. 1:8; Kol. 1:22; Tit. 1:6) komt overeen met *anepilèemptos* uit vers 2).

niet met twee monden spreken

Terwijl de opziener geen nieuweling mocht zijn en buiten de gemeente een goede reputatie moest hebben opgebouwd, krijgen diakenen een soort proefperiode. Misschien mede om ervaring op te doen, zodat hun diaconale hulpvaardigheid beoordeeld kon worden. Sommige uitleggers denken liever aan een voorafgaand onderzoek of examen, maar dat zou inhoudelijk niet uitgaan boven de eisen die in de verzen 8 en 9 al gesteld waren (Verhoef). Een proefperiode is bedoeld om mensen in de praktijk uit te testen. Pas na verloop van tijd kan blijken dat er niets op de nieuwe medewerkers aan te merken valt. Mocht de gemeente bezwaren indienen, zoals Bouma suggereert? In elk geval moesten diakenen, alvorens hun hulpdienst definitief te gaan vervullen, eerst hun kwaliteiten bewijzen.

In vers 11 wordt dan een aparte categorie genoemd, die op de een of andere manier gereleerd is aan de diakenen: 'vrouwen eveneens' (*gunaikai hoosautoos*). Net als in vers 8 zal de lezer intuïtief de Griekse zinsconstructie aanvullen tot: 'vrouwen moeten eveneens zijn: ...' De identiteit van deze vrouwen is ons niet meteen duidelijk. Dat het over alle vrouwen uit de gemeente zou gaan (verg. 2:9), lijkt uitgesloten binnen een opsomming van kwaliteiten die in verband staan met diaconale hulpvaardigheid. Gezien de syntactische eenheid van 3:8-13 is het evenmin aannemelijk dat naast opziëners en diakenen een derde categorie werkers in de kerk zou worden geïntroduceerd (Stiefel). Maar hoe moeten we ons de relatie tussen de hier bedoelde vrouwen en de diakenen precies voorstellen? De traditionele exegese denkt aan *echtgenotes van de diakenen* en leest: '(hun) vrouwen'. Aldus de vertaling NBG-1951 en de commentaren van Calvijn, Bengel, Weiss, Knight en Mounce. Vrijwel alle moderne exegeten denken liever aan *vrouwelijke diakenen* en lezen: 'de vrouwen (onder hen)' (zie Blackburn).

De predikanten E.A. de Boer en P. Niemeijer voerden een boeiende discussie over dit vraagstuk in de kerkelijke pers. Evenals De Kruijf wilde Van Bruggen [1980] de vrouwen uit 1 Timoteüs 3 identificeren met de weduwen uit 1 Timoteüs 5. Deze identificatie is echter omstreden, omdat bij de weduwen niet over *diakonia* gesproken wordt. Opmerkelijk is dat tegenwoordig, wat de commentaren uit het Nederlandse taalgebied betreft, zowel Klijn als Verhoef toch weer de traditionele opvatting prefereert. Bij een zelfstandige categorie wordt speciaal gedacht aan ongehuwde vrouwen die hun leven aan de dienst van de Heer hadden gewijd. Aldus Lewis, Quinn/Wacker, Collins. Dit zou kunnen verklaren waarom Paulus bij deze vrouwen, anders dan bij de mannen in vers 2 en vers 12, niet aandringt op huwelijksrouw. Maar het Nieuwe Testament geeft verder geen enkele indicatie voor zo'n categorie ongehuwde vrouwen als kerkelijk werksters (1 Kor. 7:34 gaat niet over een functie).

De volgende vijf argumenten wijzen op echtgenotes van de diakenen:

1. Als tekstuele eenheid gaat 3:8-13 over de vereisten voor (mannelijke) diakenen. Zij worden zowel in vers 8 als in vers 12 genoemd. Het zou vreemd zijn indien binnen deze tekstuele eenheid ineens een ander type diakenen aan de orde kwam.
2. Ook vers 12 gebruikt de term *gunè* in de betekenis 'echtgenote', en wel voor de vrouwen van de diakenen. Wanneer in datzelfde vers kinderen ter sprake komen, wordt door iedereen aangevuld: '(hun) kinderen'. Waarom dan niet: '(hun) vrouwen'?
3. De term *gunaikai* is niet specifiek genoeg als aanduiding van een kerkelijke functie.

Vrouwen in de functie van diakenen had Paulus, met gebruikmaking van het vrouwelijk lidwoord in het Grieks, gemakkelijk kunnen aanduiden als *hai diakonoi*.

4. Slechts vier kwalificaties zijn in vers 11b vermeld. Wat van deze vrouwen verwacht mag worden is dus aanzienlijk minder dan bij de diakenen. De eis van huwelijksrouw was voor hen bijvoorbeeld geen apart punt, zoals voor de mannen in vers 12 en voor de weduwen uit hoofdstuk 5.
5. Zo tekent zich een logische voortgang in de opsomming af: man, vrouw, gezin. Eerst worden de kwaliteiten van de diakenen zelf opgesomd, vervolgens die van hun vrouwen, tenslotte wordt aandacht besteed aan de huiselijke omstandigheden.

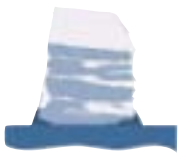
De volgende vijf argumenten wijzen op vrouwelijke diakenen:

1. Met 'eveneens' (*hoosautoos*) kan in vers 11 een nieuw maar verwant onderwerp worden geïntroduceerd, dat parallel is aan de vorige twee, namelijk over opziëners (vanaf 3:2) en over diakenen (vanaf 3:8). Vrouwelijke diakenen vormen een subgroep.
2. Er bestond nog geen woord om vrouwelijke diakenen afzonderlijk aan te duiden. De term *diakonissa* komt pas voor in de besluiten van het Concilie van Nicea uit de vierde eeuw na Chr. Met *gunaikai* onderscheidt Paulus vrouwelijke diakenen van hun mannelijke collega's.
3. De echtgenotes van de diakenen komen in vers 12 slechts indirect ter sprake, wanneer evenals bij de opziener huwelijksrouw als voorwaarde wordt gesteld: diakenen moeten mannen van één vrouw zijn.
4. Waarom zouden door Paulus alleen specifieke eisen geformuleerd worden voor de echtgenotes van diakenen? Geldt voor de vrouw van een opziener niet hetzelfde of is er voor haar geen vergelijkbare kwaliteitenlijst?
5. Een voorbeeld van zo'n diacones is Febe, die in haar functie als medewerkster van de gemeente te Kenchreeën, de oostelijke haven van Korinte (Rom. 16:1-2: *ousan diakonon tès ekklesiàs*), door Paulus warm wordt aanbevolen, omdat ze ook voor hem een 'beschermvrouwe' was geweest.

Aangezien de argumenten over en weer elkaar in evenwicht lijken te houden, rijst de vraag of de tekst niet meerduidelig zou kunnen zijn. Enerzijds doet de traditionele exegese, dat het hier over diakenen én hun vrouwen gaat, recht aan de structurele en thematische eenheid van de tekst. Anderzijds worden deze vrouwen niet

de argumenten lijken elkaar in evenwicht te houden

opgevoerd in de rol van echtgenote of huisvrouw, maar omdat zij actief betrokken waren bij de hulpverlening. Voor Paulus staat de diaconale dienst als zodanig centraal (hij gebruikt het werkwoord *diakonein* zowel in vers 10 als in vers 13). Historisch gezien is het niet onwaarschijnlijk dat de vrouwen van de diakenen zelf ook diaconaal bezig waren, zodat hulpvaardige mannen een even hulpvaardige echtgenote aan hun zijde hadden. Misschien kregen de vrouwen van de diakenen, anders dan bij de opziener, een bepaald aandeel in de dienst van hun man. Werkte men als echtpaar samen in de christelijke hulpverlening, waarbij de vrouw zich om begrijpelijke redenen vooral op andere vrouwen richtte? De man/vrouw verhouding is immers altijd al kwetsbaar geweest. Toen er later in de christelijke kerk afzonderlijke diaconessen gingen functioneren, betrof het vooral hulp van vrouwen aan vrouwen. Dan bedoelt Paulus diakenvrouwen in de dubbele betekenis van het woord: aanvankelijk waren de *echtgenotes van de diakenen* tevens *vrouwelijke diakenen*.

Het voorbeeld van Febe, diacones van de gemeente te Kenchreeën, illustreert dat een

stabiel huwelijk een essentiële voorwaarde

diakenvrouw ook zelfstandig kon optreden namens haar gemeente. Waarschijnlijk was Febe een vermogende vrouw, die zich gemakkelijk kon bewegen, zelfs in de zusterkerk te Rome. Men wordt door Paulus opgeroepen haar zo nodig bij haar werk te assisteren (zie verder Van Bruggen [1992]). Zo ging de diakenvrouw zich steeds meer verzelfstandigen tot diacones. In de diaconale dienst functioneerde zij immers niet als helpende hand van haar echtgenoot, maar als medewerkster van haar gemeente. Dat laatste is evengoed mogelijk zonder echtgenoot.

Zie over de ontwikkeling van het diaconaat in de post-apostolische kerk de beknopte maar informatieve excurs bij Mounce, 207-212. Ter illustratie kan daaraan nog het volgende worden toegevoegd. Bisschop Epifanius van Salamis, die leefde in de vierde eeuw na Chr., maakt melding van een orde van diaconessen in de kerk met de uitdrukkelijke bedoeling zo voldoende fatsoen te bewaren tegenover het vrouwelijke geslacht. Bijvoorbeeld door assistentie te verlenen ten tijde van de doop of bij het onderzoeken van wonden, steeds wanneer het nodig is het lichaam van een vrouw te ontbloten, zodat ze niet naakt gezien wordt door de mannelijke priesters maar alleen door de assisterende diakones. Vrouwen mogen echter geen priesterfuncties uitoefenen, betoogt Epifanius met een beroep op het goddelijke woord (daarop volgen twee korte citaten uit 1 Kor. 14:34 en 1 Tim. 2:12; Medicijnkastje 79,3).

De vier kwaliteiten die van diakenvrouwen verwacht mogen worden, zijn duidelijk gerelateerd aan die van de diakenen zelf. Zich waardig gedragen (*semnos*; Fil. 4:8; Tit. 2:2) is voor hen evengoed het allereerste vereiste. Omdat dit adjectief uit vers 8 hier herhaald wordt maar in de brieven aan Timoteüs verder nergens voorkomt, hebben we volgens Van Neste te maken met een door de auteur opzettelijk aangebrachte verbinding. De overige drie door Paulus genoemde kwaliteiten zijn niet letterlijk hetzelfde als bij de diakenen maar vertonen wel opmerkelijk veel overeenkomst. Niet kwaadspreken (*mè diabolos*; 2 Tim. 3:3; Tit. 2:3) correspondeert met 'niet met twee monden spreken'. Soberheid (*nèphalos*; Tit. 2:2) is weliswaar breder op te vatten dan alleen inzake alcoholgebruik, maar omvat toch zeker óók matigheid bij het drinken van wijn. En geloofstrouw in alle dingen (*pistis en pasin*) herinnert aan het gewetensvol bewaren van het geloofsgeheim uit vers 9. Kortom, ook de diakenvrouwen moeten hun diaconale hulpdienst kwalitatief goed kunnen vervullen.

Op deze manier gelezen, zijn de verzen 11 en 12 inhoudelijk complementair: na eerst te hebben aangegeven wat de diakenvrouwen in huis moeten hebben, kijkt Paulus vervolgens naar de houding van hun mannen ten opzichte van huwelijk en gezin. Diakenen moeten 'een-vrouwsmannen' zijn (dezelfde merkwaardige uitdrukking als in vers 2 werd gebruikt bij de opziener) en als een goede pater familias leiding weten te geven aan heel de huisgemeenschap onder hun verantwoordelijkheid, speciaal aan hun kinderen en hun eigen huispersoneel (oikoi zijn hier vooral de slaven die tot de antieke familia behoorden). Zo'n complementaire benadering maakt het onnodig om vers 12, zoals Marshall doet, te beschouwen als een punt dat Paulus even ontschoten was. Bij de vereisten voor een opziener had de apostel dit toch ook niet vergeten (zie 3:2.4)? Vanwege het vervullen van hun hulpdienst temidden van de gemeente is het volgens Paulus juist een essentiële voorwaarde dat het huwelijk van de diaken stabiel blijft en dat hij zowel de kinderen als de slaven uit zijn huis goed in het gareel houdt.

er mogen vier kwaliteiten verwacht worden

Aan trouwe hulpverleners (*hoi kaloos diakonè-santes* zinspeelt op het werk van de diakonoi en daarmee tevens op dat van diakenvrouwen) wordt een tweetal beloningen in het vooruitzicht gesteld. Vers 13 sluit het gedeelte over de vereisten voor diakenen namelijk als volgt af: 'Degenen die hun dienst goed verrichten, verwerven zichzelf een goede rang en het volle recht van spreken door hun geloof in Christus Jezus'.

De eerste beloning betreft hun positie temidden van de gemeente: een goede rang (*bathmos kalos*). Bedoeld zal zijn dat men, als dank voor alle bewezen diensten, een ereplaats krijgt. Dit herinnert aan wat Jezus zijn leerlingen voorhield: “Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de anderen moeten dienen, en wie van jullie de eerste wil zijn, zal ieders dienaar zijn, want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen” (Mk. 10:43b-45; verg. Lk. 22:26-27). Het tweede dat als beloning voor de goede diensten van christelijke hulpverleners opgevoerd wordt betreft hun vrijmoedigheid in het geloof: het volle recht van spreken (*pollè parrhèsia*). Deze uitdrukking gebruikt de apostel Paulus voor zijn spreken in het openbaar, vooral waar het gaat om de vrijmoedigheid die hij persoonlijk ervaart bij de verbreiding van het evangelie (2 Kor. 3:12; 7:4; Film. 8; verg. Fil. 1:20; ten onrechte willen Marshall en Towner de uitdrukking hier betrekken op de vrijmoedigheid

tegenover God). Maar dit is evengoed van toepassing op anderen die zich inzetten voor de evangelieverkondiging in woord en daad. Iedere christen heeft een zekere vrijheid van spreken en niemand hoeft zich voor het geloof in Christus Jezus te schamen (zie Van Unnik). Mensen die zich verdienstelijk hebben gemaakt in de christelijke hulpverlening zullen des te gemakkelijker voor hun geloof uitkomen wanneer zij het woord moeten voeren, zowel binnen de gemeente als naar buiten toe. Hun vrijmoedige uitspraken worden immers bevestigd door hun hulpvaardige daden. Diaconaat laat zich dus niet reduceren tot het verrichten van hand- en spandiensten. Ook helpende handen zullen, als het goed is, dienstbaar zijn aan het Woord.

Prof. Dr. Rob van Houwelingen is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij werkt momenteel aan een commentaar op de Pastorale Brieven, dat zijn Paulus' brieven aan Timoteüs en Titus (zie www.kok.nl/CNT-serie).

Geciteerde literatuur

- J.A. Bengel, *Gnomon Novi Testamenti*. Secundum Editionem Tertiam (1773). Berolini: Schlawitz, 1860.
- B.L. Blackburn, The Identity of the ‘Women’ in 1 Timothy 3.11, in: C.D. Osburn (ed.), *Essays on Women in Earliest Christianity*. Volume I. Joplin: College Press, 1993, 303-319.
- E.A. de Boer, Vrouwen-diaconen, *De Reformatie* 77 (2002): 448-452 (opgenomen in: *Zij aan zij. Pleidooi voor een vrouwelijk ambt in de kerk*. Barneveld: De Vuurbaak, 2006, hoofdstuk 11).
- C. Bouma, *De brieven van den apostel Paulus aan Timotheüs en Titus*. (Commentaar op het Nieuwe Testament [=CNT-1]). Amsterdam: H.A. van Bottenburg, 1942.
- J. van Bruggen, *Ambten in de apostolische kerk. Een exegetisch mozaïek*. Kampen: Kok, 1980.
- J. van Bruggen, Een vrouw waar geen woorden voor zijn (Romeinen 16:1-2), in: F.H. Folkerts e.a. (eds.), *Ambt en Aktualiteit* (feestbundel C. Trimp). Haarlem: Vijlbrief, 1992, 51-60.
- J. Calvijn, *Uitlegging van de Pastorale Brieven*. Opnieuw vertaald uit het Latijn naar de uitgave van Baum, Cunitz en Reuss door dr. H. Schroten. Kampen: Kok, 1966.
- R.F. Collins, *I & II Timothy and Titus. A Commentary*. (The New Testament Library). Louisville: Westminster John Knox, 2002.
- A.F.J. Klijn, *De brieven van Paulus aan Timoteüs, Titus en Filemon*. (De prediking van het Nieuwe Testament [PNT-2]). Nijkerk: Callenbach, 1994.
- G.W. Knight III, *Commentary on the Pastoral Epistles*. (New International Greek Testament Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 1992.
- Th.C. de Kruijf, *De Pastorale Brieven*. (Het Nieuwe Testament). Roermond: Romen, 1966.
- R.M. Lewis, The “Women” of 1 Timothy 3.11, *Bibliotheca Sacra* 136 (1979): 167-175.
- I.H. Marshall, *The Pastoral Epistles*. (International Critical Commentary [=ICC-2]). Edinburgh: T&T Clark, 1999.
- W.D. Mounce, *Pastoral Epistles*. (Word Biblical Commentary). Nashville: Thomas Nelson, 2000.
- P. Niemeijer, De vrouwen van 1 Timoteüs 3:11, *Nader Bekeken* 12 (2005): 296-300.
- J.D. Quinn / W.C. Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*. (Eerdmans Critical Commentary). Grand Rapids: Eerdmans, 2000.
- J.H. Stiefel, Women Deacons in 1 Timothy: A Linguistic and Literary Look at ‘Women Likewise...’ (1 Tim 3:11), *New Testament Studies* 41 (1995): 442-457.
- P.H. Towner, *The Letters to Timothy and Titus*. (The New International Commentary on the New Testament). Grand Rapids: Eerdmans, 2006.
- W.C. van Unnik, The Christian’s Freedom of Speech in the New Testament, in: *Sparsa Collecta. The collected Essays of W.C. van Unnik*. Volume II. Leiden: Brill, 1980, 269-289.
- R. Van Neste, *Cohesion and Structure in the Pastoral Epistles*. London: T&T Clark International, 2004.
- E. Verhoef, *Pastorale Brieven. Een praktische bijbelverklaring*. (Tekst en Toelichting). Kampen: Kok, 2002.
- B. Weiss, *Die Briefe Pauli an Timotheus und Titus*. (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament [=KEK-2]). Sechste Auflage, besorgt von Johannes Weiss. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1894.

Kerkhistorische 'ontmoetingen' in het Moezeldal II

kerkhistorie

Na in het eerste artikel bisschop Paulinus uit de 4de eeuw aan u te hebben voorgesteld, richten we ons nu op een bijzondere figuur uit de 15de eeuw: de in het Moezeldorpie Kues geboren Nicolaus Cusanus. Zijn naam was oorspronkelijk gewoon Duits: de familie heette Chrypfz (= Krebs), wat zoveel betekent als kanker, en zo'n naam zal men in de 15de eeuw ook graag inruilen voor een betere. Het is met Nicolaus von Kues, ofwel Cusanus qua biografische gegevens heel wat beter gesteld dan met Paulinus van Trier. Cusanus' levensverhaal is vanaf zijn 15de levensjaar royaal bekend en zal door ons dan ook in beknopte zin worden weergegeven. Zijn betekenis voor kerk en theologie is bijzonder, met name omdat hij in een eeuw optrad waarin de roep om 'reformatio' sterk was. K. Schilder typeerde hem als 'peetvader van wederdopers, en konventikels en enthousiasten' (1935).

H. Veldman ■

Nicolaus Cusanus (1401-1464)

Geboren in een schippersgezin dat leefde van de wijnhandel, werd Nicolaus door de geestelijkheid van Kues (in het bisdom Trier) al vroegtijdig ontdekt als een buitengewoon begaafde knaap. Op jonge leeftijd - misschien nauwelijks 14 jaar - kreeg hij de kans om zijn eerste buitenlandse studie te volgen. Hij deed dat op aanraden (en kosten) van 'zijn' graaf Ulrich von Manderscheid aan de school van de *Broeders des Gemeenen Levens in Deventer*. Hoewel hierover niet veel valt te melden (en sommige bronnen er over zwijgen), kan men stellen dat Nicolaus hier kwalitatief goed onderwijs moet hebben gekregen, waarin grote nadruk lag op persoonlijke vroomheid en een open houding tegenover de Bijbel als het enige gezaghebbende Woord van God. Al spoedig vertrok hij naar Heidelberg (1416) en een jaar later ging Nicolaus rechten studeren in het Italiaanse Padua. In 1423 verwierf hij de titel 'Doctor decretorum'. Intussen bleef zijn studietoestand groot: hij gaf in Keulen colleges in de filosofie en volde die in de theologie bij de Brabander Heymeric van de Velde (= Heymericus a Campo). Zo breed mogelijk opgeleid kreeg hij de ere naam van 'wandelende encyclopedie'.

Kerkelijke situatie in de 15de eeuw

De situatie van de r.-k. kerk aan het einde van de middeleeuwen was verre van rooskleurig. De 'hoge' en 'lage' geestelijkheid vertoonde een dermate ernstige verdeeldheid - in zowel leer als leven - dat de toekomst van de kerk wel eens kon uitmonden in een of meer breuken. Al sinds 1054 was de Oosterse kerk (Byzantium/Constantinopel) los van Rome en dat was niet alleen een kwestie van personen en machtsgroepen, maar ook van geloofsinzichten (we denken met name aan het filioque, de leer dat de H. Geest zowel van de Vader als de Zoon uitgaat, wat men in het Oosten ontkennde).

Maar in de 15de eeuw was het zelfs zo dat er twee (soms drie) pausen tegenover elkaar stonden. Dat lag vooral aan de kardinalengroep waarbinnen een anti-Romebeweging steeds pleidooien hield voor het erkennen van het hoogste gezag in de kerk bij het concilie en niet bij de paus (= conciliarisme contra curialisme). De conciliaristen maakten zich grote zorgen om het verval in de spiritualiteit van de geestelijkheid, tegelijk was de financiële politiek van de pausen hun een reden tot zorg. Daarbij was Engeland ook een kerkgebied waar men meer zelfstandigheid wenste tegenover Rome, waarbij kwam dat de (universitaire) hervormingsbeweging rond John Wycliff zich

steeds meer op de Bijbel alleen oriënteerde. De verbindingsslijnen met Bohemen zorgden ervoor dat in de kringen rond Johannes Huss - in en buiten Praag - soortgelijke geluiden als in Engeland werden vernomen. Rome stelde zich uiterst negatief op tegenover Wycliff en Huss; de laatste werd na veroordeling op het concilie van Konstanz in 1415 ter dood gebracht. De Boheemse katholieken hebben zich daarna zowel tegen keizer als paus gekeerd. Nicolaus Cusanus heeft zich er jarenlang mee bemoeid om de vrede en eenheid te herstellen. Maar ook hij wist het vuur van het verzet niet te doven.

Theologische vernieuwing concentreerde zich bij Wycliff en Huss en bij de Moderne Devoten o.m. op thema's als de rechtvaardiging door het geloof, de transsubstantiatie, de betekenis van de Bijbel - ook in de volkstaal, en de kerk als onzichtbare gemeente van uitverkorenen. Daaruit vloeide voort dat vooraanstaande theologen zich steeds meer keerden tegen de pauselijke hiërarchie, de verering van beelden, heiligen en relikwieën, de aflaten. Een deel van de kritiek op de kerk had mystieke wortels, waarbij het accent sterk lag op persoonlijke, innige verbondenheid met God en met Christus - inclusief alle mogelijke uitwassen. De opkomst van Renaissance en Humanisme zou het geestelijke klimaat verder veranderen, waardoor het kritische element veel ruimte ontving en de mogelijkheden voor nieuwe wetenschappelijke inzichten toenam.

In een dergelijke context trad Nicolaus Cusanus op. Hij was theoloog, filosoof, mysticus en medicus, terwijl hij als mathematicus en astronoom - hij was graag in kringen van astronomen en cartografen - ook een nieuw wereldbeeld ontwierp dat men kan beschouwen als een preludium op dat van Copernicus en Galilei. Cusanus' dienst aan de kerk was veelzijdig: eerst diende hij als priester in het bisdom Trier, ook nam hij deel aan het concilie van Basel (1432-1437) en trad hij in de jaren '40 op als legaat van de paus bij verschillende Duitse rijksdagen. In 1450 werd Cusanus benoemd tot bisschop van Brixen (Zuid-Tirol), terwijl hij eerder al tot kardinaal was verheven.

Hierna maakte hij als visitorator van kerk en onderwijs een reis vanuit Wenen door Duitsland en de Nederlanden ter hervorming van beide; dit gebeurde vanuit zijn diepe wens alles 'schoon te maken en te vernieuwen, niet te verwoesten en te vertrappen'. Zo liet hij de teksten van de Tien Geboden, het Onze Vader, het Ave Maria en de Apostolische Geloofsbelijdenis in de volkstaal (!) aanbrengen op houten platen. Het volgende verhaal dient als illustratie hoe het toeging bij zo'n hoog bezoek.

Op een muilezel naar Zwolle, augustus 1451

Op 23 augustus 1451 bracht kardinaal Nicolaus Cusanus namens de paus een bezoek aan Zwolle. Het gebeurde als uitvloeisel van het 'Heilig Jaar' 1450, waarvan hij een 'jubileum/aflaat' predikte. Cusanus was gestart in Deventer, bij de Broeders des Gemeenen Levens. Hij zou deze visitatiereis naar zestien locaties beëindigen in Brussel. Volgens zijn gewoonte reed Cusanus een stad binnen op een muilezel. Zo ook in Zwolle, waar hij vergezeld werd van enkele Broeders van het klooster Windesheim. Veel mensen konden zijn nederige houding waarderen, met name zijn onkreukbaarheid en oprechtheid. Ook was hij bepaald niet karig in financieel opzicht: Deventer kreeg van hem een beurs toegewezen voor het bekostigen van studentenonderdak en studentenkleding, de Bursa Cusanus. In Zwolle nam hij voor een paar dagen intrek bij de Broeders van het stadsklooster 'Bethlehem'. Zijn eerste officiële ontmoeting vond plaats in de St. Michaëlskerk; daar verleende hij een aflaat aan allen die de kerk bezochten en er werkten aan het herstel van de vele kunstwerken in het kerkgebouw. Op 24 augustus werd Cusanus vergast op een deftig diner met de Zwolse schepenen in het Raadhuis. Na bezoeken aan de verschillende instellingen van de Moderne Devotie in en rond Zwolle vertrok Cusanus op 26 augustus naar Kampen en nam hij op 27 augustus de boot naar Amsterdam. Cusanus' visitatie heeft verzet opgeroepen bij een kritische geestelijkheid die hem te streng vond, maar heeft ook stimulerend gewerkt op de arbeidzin in de kloosters: met name in het overschrijven van oude handschriften.

De laatste zes jaar van zijn leven was Cusanus (die uit zijn bisdom was verdreven) de belangrijkste raadgever van paus Pius II, met name in zaken die een zekere hervorming van kerk en geestelijkheid nastreefde. Onder eensgezinde leiding van paus en concilie.

Op 11 augustus 1464 overleed Cusanus in het Italiaanse Todi (Umbrië). Hij werd in Italië begraven, maar zijn hart werd overgebracht naar de kapel in Kues van het door hem gestichte hospitaal annex kloostercomplex, dat ook zijn naam draagt. In een van de ruime vertrekken van dat klooster bevindt zich tot de dag van vandaag de kostbare bibliotheek van Nicolaus Cusanus, een collectie die bestaat uit honderden originele middeleeuwse handschriften en incunabelen betreffende theologie, kerkrecht, filosofie, wiskunde en andere wetenschappen. In het Moezelgebied en met name in Bernkastel-Kues beseft men terdege hoe bijzonder waardevol deze middeleeuwse bibliotheek is.

Centrale motieven: eenheid en hervorming van de kerk

Cusanus heeft zich op heel uiteenlopende manieren ingezet voor de eenheid van de kerk. Het uit 1054 daterende schisma met de Oosterse kerk heeft hij voor een deel weten op te heffen door de filioque-formule van de belijdenis van Nicea aanvaard te krijgen van de vertegenwoordigers van de Oosterse kerk. Helaas duurde de vreugde maar kort, in 1453 werd Constantinopel door de Turken ingenomen en ging de kerk daar weer haar eigen weg. Los van Rome.

De brandende kwestie met de Hussieten werd wel bespreekbaar gemaakt, maar op het punt van de eucharistieviering onder twee gedaanten (brood en wijn) bereikte men geen overeenstemming.

Verder heeft Cusanus zich ook ingezet voor de kwalitatieve verbetering van de opleiding tot priester, heeft hij het preken in de volkstaal aangemoedigd en zelf ook in praktijk gebracht. Ook wilde hij de simonie krachtig bestrijden en het concubinaat van geestelijken aan banden leggen. Ten aanzien van de vraag wie het hoogste gezag uitoefende in de kerk bleek Cusanus eerst op de hand te zijn van hen die daarvoor het concilie aangewezen achtten - hij verdeedigde met kracht het conciliarisme - maar stapte toch over naar de curialisten (c.q. papalisten) die het hoogste gezag verpersoonlijkt zagen in de figuur van de paus. In de eenheid van paus en concilie zag Cusanus het werk van de H. Geest.

Een bijzondere manier van eenheidsstreven liet Cusanus zien met zijn idee voor kalenderhervorming. Hij had ontdekt dat de Juliaanse kalender fouten bevatte en had er grote moeite mee dat de datum van de paasviering heel verschillend was. De eenheid tussen Joden, Grieken, Arabieren en Westerse christenen herstellen betekende meer dan alleen een datumkwestie oplossen. Cusanus motiveerde zijn idee met de woorden: 'om de aanstoot in het geloof weg te nemen'. Niet-christenen bespotten de kerk dat deze zelfs op een dergelijk punt geen eenheid vertoonde. Overigens is het idee van Cusanus de ijskast ingegaan en werd de kalenderhervorming pas in 1582 door paus Gregorius XIII doorgevoerd.

Concordantia als sleutelbegrip

Cusanus kunnen we pas goed leren kennen als we letten op zijn (filosofisch getinte) visie op de eenheid der kerk. Hij hanteert in dat verband graag de term 'concordantia', wat zoveel wil zeggen als harmonie, eenparigheid, overeenstemming, eendracht, consensus. Het is niet gelijk aan het simpele 'koekoek-één-zang'. Want het gaat er bij Cusanus om dat de concordantie bereikt wordt vanuit de tegenstelling: de differentiatie, het is de 'eenheid in de tegendelen' (vgl. Heymeric van de Velde). In de staat

wordt de eenheid belichaamd door de hiërarchie van de door God gestelde hogere macht, die echter wel afhankelijk is van de toestemming en instemming van de onderdanen. In de kerk is de hiërarchie eveneens een onmisbaar eenheidsgegeven, waarin de tegenstellingen binnen de kerk worden verenigd. En ook hier is de concordantia een zaak van instemming van de leden van de kerk.

Deze 'binnenkerkelijke' verhoudingen krijgen bij Cusanus brede vleugels. Tegen zijn medekerkleden kon hij zeggen dat ze de kerkelijke verdeeldheid niet hoefden te betreuren. Men kon die eigenlijk beter zien als een historisch gegroeide 'variëteit' binnen de christelijke gemeenschap. Cusanus heeft vanuit deze stellingname bijv. de Hussieten benaderd als een min of meer legitieme variant binnen de Westerse christenheid. Hij ging ook heel ver in het tolereren van verschillen.

De breedste uitwerking van dit concordantiebegrip gaf Cusanus in zijn visie op de verhouding tussen de verschillende wereldgodsdiensten. De religieuze tegenstellingen (christendom, islam, hindoeïsme) vormen ten diepste toch een eenheid: ze vallen als 'puzzelstukjes' allemaal op hun plaats... bij God. Alles is immers door God geschapen, alle tegenstellingen in de wereld ziet Hij als variëteiten binnen de schepping, ook alle religieuze differentiatie is uiteindelijk geen tegenstelling voor God, in wie, volgens Cusanus het eindige en het oneindige bij elkaar komen op een onkenbare manier.

Voor Cusanus is het dan wel zo dat de christelijke religie de hoogst ontwikkelde godsdienst is en dat hij daaraan zelf vasthoudt. De andere religies moet men volgens hem niet met geweld bestrijden, men moet ze (leren) zien als varianten van de ene religie en ze daarom dulden. Zo zal de vrede in de wereld gediend worden. Cusanus is hierin een voorloper van tolerantiedenkers, zoals Castellio die zich tegenover Calvin opstelde en zoals de verlichte filosoof Lessing (18de eeuw) hier verder dacht.

De eenheid van de kerk en haar 'reformatio' kregen bij Cusanus een vorm die de kerk niet vooruit heeft geholpen. Hij nam een andere houding aan dan Luther en de andere reformatoren van de 16de eeuw. Voor hen was het Woord van God de enige norm waarnaar de kerk diende te leven. Cusanus heeft daarvan wellicht iets geproefd toen hij de Bijbel in de taal van het volk uitlegde. Maar zijn filosofisch denkwerk, in samenhang met zijn door mystiek bepaalde belevingswereld, hield de kerk ondergeschikt aan de pauselijke macht.

Drs. Harry Veldman is kerkhistoricus en woont in Zuidhorn.

Liedboek gezang 381: Het nieuwe daglicht staat ons borg

Het eerste 'lied van de week' van het nieuwe seizoen (alweer het achtste) is een vertaling van het bekende Engelse morgenlied 'New every morning is the love' dat John Keble in 1822 dichtte. Wanneer u in het *Liedboek* kijkt naar de gezangen 380 en 381 dan zult u zien dat beide liederen een vertaling/bewerking zijn van Kebles morgenlied. Op 12 mei 2001 werd in dit blad een bespreking opgenomen van gezang 380. Omdat deze bespreking nog niet via het digitale archief van *De Reformatie* (zie: www.dereformatie.nl) te raadplegen is, lijkt het me verstandig om de informatie over het oorspronkelijke lied opnieuw op te nemen.

www.dereformatie.nl

J. Smelik ■

De dichter en zijn lied

John Keble werd op 25 april 1792 in het Engelse Fairford (Gloucestershire) geboren en in 1816 tot priester gewijd. Hij vestigde zich in 1818 als leraar te Oxford. Van 1831 tot 1841 was Keble 'Professor of Poetry' aan de universiteit van Oxford. Een paar jaar later werd hij priester in Hursley, een kleine plattelandsgemeente dichtbij Winchester. Hij overleed op 29 maart 1866 en werd in Hursley begraven.

Hoewel Keble dus het grootste gedeelte van zijn werkzame leven verbonden was aan een doorsnee gemeente op het platteland, genoot hij grote landelijke bekendheid. In 1827 publiceerde hij het boek waardoor hij erg beroemd zou worden *The Christian Year: Thoughts in Verse for the Sundays and Holy Days throughout the Year*. Zoals de titel zegt, bevatte deze bundel gedichten voor de zondagen en andere feestdagen uit het kerkelijk jaar. Daarnaast had Keble een aantal gedichten voor andere gelegenheden opgenomen, waaronder het gedicht 'New every morning is the love' dat hij op 20 september 1822 had gemaakt.

Keble werd in zijn tijd ook nationaal bekend door zijn preek die hij op 14 juli 1833 hield en die de (bij)namen 'National Apostasy' en 'Assize Sermon' kreeg. In deze preek riep hij de Engelse natie op zich te bekeren tot God en de kerk niet langer te beschouwen als een sociaal instituut, maar als 'the prophetic voice of God'.

Deze preek wordt wel gezien als het begin van de Tractarian Movement (of: Oxford Movement), de negentiende-eeuwse beweging die binnen de Engelse kerk een herwaardering voor de rooms-katholieke beginselen propageerde en waarbinnen veel aandacht was voor (de vormgeving van) de liturgie. De Oxford Movement vroeg ook aandacht voor de liturgische functie van de hymn. Daartoe werden niet alleen vroeg-christelijke liederen vertaald en uitgegeven, maar werden ook nieuwe hymns gemaakt.

Het gedicht 'New every morning is the love' telde oorspronkelijk zestien strofen. Voor Engelse - en later ook in Nederlandse - liedboeken is echter altijd een selectie van vijf à zeven coupletten gemaakt. Uitgangspunt voor het oorspronkelijk lied vormde Klaagliederen 3:22-23: "Het zijn de gunstbewijzen des Heren, dat wij niet omgekomen zijn, want zijn barmhertigheden houden niet op, elke morgen zijn zij nieuw, groot is uw trouw!" Meer dan uit de Nederlandse bewerking van Thomson/Barnard blijkt, speelt in de Engelse tekst het begrip 'nieuw' een centrale rol (new mercies, new thoughts, new hopes, new treasures). Het lied van Keble is een echt *morgen*-lied. In die zin dat we er thema's in tegenkomen die in de kerkgeschiedenis voortdurend in dergelijke liederen aan de orde werden gesteld: er wordt gedankt voor Gods bewaring in de afgelopen nacht en voor de nieuwe dag. Tevens wordt er

om wijsheid en hulp gevraagd om in de nieuw begonnen dag te leven naar Gods wil. Tenslotte bevat het lied verwijzingen naar het hemelse leven.

Nederlandse vertalingen

In Nederland werd een vertaling van het morgenlied voor het eerst opgenomen in de *Hervormde Bundel* (gez. 277) uit 1938. Het betrof een vertaling van Jan Jacob Thomson, de bekende voorganger van de Nederlandsche Protestantenvond die veel vertalingen maakte ten behoeve van het genoemde liedboek. Toen Bernard Smilde (1922) in 1963 van de Nederlandsche Christelijke Radio Vereniging (NCRV) de opdracht kreeg om een aantal morgenliederen uit het buitenland te vertalen, was hij niet op de hoogte van de vertaling uit de *Hervormde Bundel*. Hij maakte dus zelf een nieuwe bewerking, die zich sterk onderscheidt van de bewerking van Thomson en daarom ook in het *Liedboek* werd opgenomen.

Melodie

In het achttiende-eeuwse Engeland werden hoofdzakelijk drie versschema's voor hymnen gebruikt: Long Meter (4 regels van elk acht lettergrepen), Common Meter (4 regels van 8-6-8-6 lettergrepen) en Short Meter (4 regels met 6-6-8-6 lettergrepen). Zoals u kunt zien heeft het morgenlied van Keble het 'Long Meter'-schema. Het gebruik van gestandariseerde versschema's maakte het mogelijk om melodieën die pasten bij (bijv.) een 'long-meter'-lied,

naar believen uit te wisselen.

Zo kon en werd het lied van Keble op verschillende melodieën gezongen. Het meest gebruikt is echter de melodie, die de bijnaam 'Melcombe' kreeg, en gecomponeerd werd door Samuel Webbe sr. (1740-1816). Webbe was als organist verbonden aan verschillende chapels in Londen, en schreef veel geestelijke muziek voor zowel de rooms-katholieke als de anglicaanse liturgie. Zijn missen en motetten waren vooral tot ongeveer 1850 in Engeland uitermate populair. Een meer blijvende betekenis heeft Webbe gehad als componist van hymn-melodieën, waarvan 'Melcombe' er één van is.

De melodie werd gepubliceerd in het tweede deel van *An Essay on the Church Plain Chant* (1782), waar zij geplaatst was bij hymn 55 met 'At Exposition, Elevation, or Benediction of the Blessed Sacrament', en met de beginregel 'O Salutaris hostia'. Aanvankelijk werd de melodie anoniem gepubliceerd. In de bundel *A Collection of Motetts or Antiphons* (1792)

Zoals meer Engelse hymn-melodieën laat de melodie van gezang 380 zich karakteriseren door 'eenvoudige verhevenheid' en 'verheven eenvoud'. Karakteristiek zijn onder meer de toonherhalingen in regel 1, 2 en 3, en de sextsprong in regel 1 bij de woorden "dag breekt". Zoals alle Engelse melodieën vanaf de achttiende eeuw vraagt de melodie om een brede beweging. U kunt denken aan een tempo van MM 80/84 voor de kwartnoot.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

PERSBERICHT

Kroonbede 2008: Gebed voor de Overheid

Den Haag - Op dinsdag 9 september 2008, een week voor Prinsjesdag, vindt in Den Haag de Kroonbede plaats. Deze interkerkelijke landelijke gebedsdienst met het oog op het nieuwe parlementaire jaar wordt gehouden in de Waalse Kerk, Noordeinde 25, Den Haag. Aanvang: 20.00 uur. In deze dienst wordt speciaal gebeden voor de overheid.

Dr. P.J. Visser, predikant van de Bethlehemkerk te Den Haag, zal een korte overdenking houden over het thema: 'Roots & Respect'. Er zal door diverse medewerkers worden gebeden voor het Koninklijk Huis, de regering en de samenleving.

Het thema Gospel Koor verleent medewerking. Het koor bestaat uit leden van een van de Haagse migrantenkerken.

Alle ministers en staatssecretarissen, de leden van Eerste en Tweede Kamer en de Haagse Gemeenteraad krijgen een persoonlijke uitnodiging. Verder is iedere belangstellende welkom. De toegang is vrij.

De Kroonbede wordt georganiseerd door het Comité Kroonbede, waarin vertegenwoordigers zitting hebben van de Stichting Residentie Pauzediensten, de Evangelische Alliantie en Zendtijd voor Kerken. (Er wordt een radio-opname gemaakt, die wordt uitgezonden zondag 14 september op Radio 5 van 17.00 tot 18.00 uur)

PERSBERICHTEN

Nieuwe leerstoel Reformatorische Wijsbegeerte in Maastricht

Maarten Verkerk is met ingang van het collegejaar 2008-2009 benoemd tot bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte bij de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen aan de Universiteit van Maastricht. Deze leerstoel is door de Stichting Reformatorische Wijsbegeerte ingesteld voor een periode van vijf jaar.

De Reformatorische Wijsbegeerte is in de jaren twintig van de vorige eeuw ontwikkeld door de hoogleraren Dooyeweerd en Vollenhoven. Deze filosofie heeft in Nederland sterk bijgedragen aan de ontwikkeling van onder andere de rechts- en de techniekfilosofie. In de politiek heeft zij met name het denken van het CDA en de CU over rentmeesterschap en verantwoordelijkheid beïnvloed. In het buitenland heeft deze filosofie vast voet aan de grond gekregen in onder andere Amerika, Canada, Zuid-Afrika en Korea.

Maarten Verkerk is opgeleid als chemicus. In 1982 promoveerde hij op een materiaalkundig onderwerp aan de Technische Universiteit Twente. Daarna verrichtte hij een aantal jaren fundamentele research op het Natuurkundig Laboratorium van Philips. Bij hetzelfde bedrijf heeft hij verschillende leidinggevende posities bekleed in de industriële sector. Onder andere in Nederland, Duitsland en Taiwan. In deze periode heeft hij veel aandacht gegeven aan product, proces- en organisatie-innovatie. In 2003-2007 was hij onder andere Raad van Bestuur van het Psychiatrisch Ziekenhuis Vijverdal te Maastricht. Eén van de speerpunten was innovatie in de zorg. Met ingang van 1 augustus 2008 is hij voorzitter van VitaValley, een innovatienetwerk in de zorg.

In 2004 promoveerde hij aan de Universiteit van Maastricht op een proefschrift op het grensgebied van organisatiekunde, ethiek en filosofie getiteld *Trust and Power on the Shop Floor*. Sinds september 2004 is hij bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Technische Universiteit Eindhoven. Hij heeft gepubliceerd op het gebied van de materiaalkunde, feminisme, mens en relaties, organisatiekunde, ethiek van management en organisatie en op filosofie van de techniek.

De bijzondere leerstoel is verbonden aan de afdeling Wijsbegeerte van de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen. De leerstoelhouder zal vanuit zijn specifieke kennis en ervaring bijdragen aan het onderzoeksthema *Cultures of innovation*. Met name zal aandacht gegeven worden aan de relatie tussen techniek, organisatie en maatschappij. Een van de speerpunten zal de rol van religie en ideologie op de cultuur van innovatie zijn. Enerzijds wordt aansluiting gezocht bij de onder andere in Maastricht ontwikkelde traditie van het sociaal constructivisme en anderzijds zullen specifieke gezichtspunten vanuit de reformatorische techniekfilosofie worden ingebracht. Tevens zal de bijzondere leerstoel bijdragen aan het onderwijsprogramma van de UM, onder andere door het begeleiden van promovendi en studenten in de bachelor- en masterprogramma's van de faculteit.

Start academisch jaar 2008/2009 TU Kampen

Op 1 september starten de lessen weer. Met frisse moed starten de studenten aan hun nieuwe studiejaar. De meeste van hen gaan verder in een nieuw jaar van hun opleiding.

Met acht nieuwe studenten in de bachelor, vier in de gloednieuwe algemene master en zeven in de vooropleiding mag de universiteit tevreden zijn. Tegelijk is er het besef dat er nog meer studenten nodig zijn om het toenemende predikantentekort een halt toe te roepen.

De opening van het academisch jaar zal Deo Volente maandag 1 september 2008 plaatsvinden in de aula van de TU. De bijeenkomst begint om 19.30 uur en zal ingeleid worden door dr. E.A. De Boer. Hij zal een toespraak houden over de Griekse, Hebreeuwse en Latijnse talen. Waarom noemen we deze talen de "dode talen", terwijl de Geest juist tot leven wekt? De Boer wil aangeven dat het voor studenten belangrijk is om de bijbelse talen te kennen en zo deze gave van de Geest tot ontwikkeling te brengen.

Samen met de Cantorij van de universiteit zal er nog een samenzang gehouden worden. Aan het eind van de samenkomst zal er gebeden worden voor het nieuwe schooljaar. Na afloop is er ruimte voor ontmoeting en gesprek.

Geef om kinderen

Red een Kind helpt kinderen. Met uw hulp geven wij voedsel, zorg en onderwijs. Samen met u geven we hen de kans op een goede toekomst. Dat kan al voor € 22,50 per maand.

www.redeenkind.nl

tel. 038 - 4604648 • giro 1599333 • Zwolle

PERSBERICHT

Cursus

'Gaan in het spoor van de Bijbel', verzorgd door dr. Jochem Douma en drs. Adrian Verbree, biedt voor de cursus 2008/2009 drie avonden aan over de volgende onderwerpen:

1. *Genezing op het gebed en bevrijdingspastoraat*
Zwolle: op dinsdag 7 oktober 2008. Plaats: Koningskerk, Landsheerlaan 5

Rotterdam: op dinsdag 14 oktober 2008. Plaats: Ich-tuskerk, Jaap van der Hoekplaats 1

2. *Hoe staan wij als christenen tegenover Israël?*
Zwolle: op dinsdag 13 januari 2009 Plaats: zie boven
Rotterdam: op dinsdag 20 januari 2009. Plaats: zie boven

3. *Kinder- of volwassendoop?*
Zwolle: op dinsdag 24 maart 2009. Plaats: zie boven
Rotterdam: op dinsdag 31 maart 2009 Plaats: zie boven

Hebt u belangstelling voor een of meer van deze avonden, dan kunt u zich inschrijven via

cursuscontact@planet.nl Prijs per avond is ff 5, te storten op rekening 93.86.42.987 ten name van Comité Bijbelavonden te Hardenberg. Vermeld bij inschrijving vooral de datum en de plaats waar u de cursus wilt volgen!

Nadere mededelingen vindt u op onze website gaaninhetspoorvandebijbel.nl.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. B. Kamphuis, coördinator 'Achtergronden'

EINDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, coördinator 'Meditatief',
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God',
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst',
Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december).
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191